

სამართალი, როგორც არის, სამართალი, როგორც უნდა იყოს: სიბნელე კურიკულუმის ბოლოს

I. შესავალი

სამართლის თეორია და სამართლის ფილოსოფია – ეს ორი სიტყვათშეთანხმება სრულიად საკმარისია, კონტინენტური ევროპის სამართლის ოჯახის ნებისმიერ იურისტს სევდა მოჰგვაროთ. თუმცა, თუკი გერმანულენოვანი სამართალმცოდნე ფილოსოფიის ხათრით მედგრად დაუდგება ამ გამონვევას, რაც უფრო კონტინენტის აღმოსავლეთით ნახვალთ, მით უფრო მძაფრ რეაქციას და ხანდახან მეტიც, აგრესიაც კი შეგხვდებათ. საშუალო სტატისტიკური ევროპელი იურისტისთვის სამართლის თეორია და ფილოსოფია უკავშირდება სამართლის სწავლის ტკივილიან პერიოდს, როცა ისედაც რთულ და მოცულობით მასალას ემატებოდა ერთი შეხედვით არაპრაქტიკული და სრულიად განყენებული ცოდნა, რომლის გამოყენების პერსპექტივას ვერც მაშინ ხედავდნენ და ვერც შემდეგ დაინახეს. სრულიად განსხვავებულია ანგლოამერიკული გამოცდილება, განსაკუთრებით კი ამერიკული, რომელიც არა მხოლოდ სამართლის მეთოდოლოგიურ დარგებსა და ცოდნას, არამედ საერთოდ სამართალს, იურისტის საქმიანობას განსხვავებულად აღიქვამს და აფასებს. შესაბამისად, ანგლოამერიკული პერსპექტივა ევროპული სამართლისთვის არა მხოლოდ საინტერესო, არამედ პრაქტიკული საჭიროების მქონეც კია.

ადამიანები განსხვავებულად აღიქვამენ კანონებსა და მათ ტექსტებს, რის გამოც განსხვავებულად ესმით სამართლის შინაარსი.¹ თუკი ეს ადამიანთა უმრავლესობას აღიზიანებს, იურისტებისთვის ჩვეულებრივი, ყოველდღიური რუტინაა, მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ შემოსავლის ძირითადი წყაროც კია. მიუხედავად იმისა, თუ როგორ იგებენ სამართალმცოდნეთა საქმიანობის სპეციფიკას, აუცილებელია იმის აღნიშვნა, რომ იურისტის საქმიანობა ავტომატიზებული მუშაობა არაა, მისი უმთავრესი დანიშნულება პრობლემათა ეფექტიანად, შემოქმედებითად გადაწყვეტაა.² სამართლებრივი რეალიზმმა თავის

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის პრორექტორი, პროფესორი, დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი. ORCID: 0000-0003-3269-3924.

¹ Dworkin R., *Law's Empire*, Harvard University Press, 1986, 5.

² Vilaça G.V., *Why Teach Legal Theory Today?*, *German Law Journal*, Vol.16, No.4, 2015, 808.

დროზე გაილაშქრა ე.წ. „მექანიკური იურისპრუდენციის“ წინააღმდეგ, რითაც ფართო გზა გაუხსნა სოციალური ფაქტების ანალიზზე, ეკონომიკისა და სოციალური მეცნიერების რაციონალური დასაბუთებით სამართლებრივი არგუმენტების გამოყენებას.³ იგი ცდილობდა დაესრულებინა სამართლებრივი სტერილურობის ხანა სამართლის მეტად „გაადამიანურებით“, რეალობისთვის მეტად ღირებულებად წარმოჩენით, თუმცა ამის მიღწევა არც ისე იოლი აღმოჩნდა. უფრო პირიქითაც კი მოხდა, მეოცე საუკუნეში ევროპაში გამეფებულმა ნორმატივიზმმა ფაქტობრივად სამართალი დააშორა მის უმთავრეს ღირებულებას – ადამიანს. შიშველი პოზიტივიზმი და კანონის ფორმალური უზენაესობა იურისტებს საკმაოდ დაუცველ მდგომარეობაში აგდებს „ცუდი“, „უსამართლო“ კანონის წინაშე.⁴ სამწუხაროდ, მსგავსი დაუცველობა დღემდე აქტუალურია და უკვე სახეცვლილი, ფსევდოჰუმანური სახით. ამ პირობებში კი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია როგორც სამართლის თეორიისა და სამართლის ფილოსოფიის ცნებათა შინაარსობრივი გაგება, ისე მათი ძირითადი ელემენტების გამოყოფა და დაკავშირება სამართლის პრაქტიკასთან. იურისტების უმრავლესობას არა აქვს სწორად აღქმული ამ ცნებათა შინაარსი, მათი საჭიროება და ისინი მიაჩნია სამართლის საგანმანათლებლო კურიკულუმთა უბრალოდ სავალდებულო ნაწილად, რომელიც წარსულისა და ლეგენდარული იურისტების მემკვიდრეობის მისამართით ერთგვარი ხარკის გადახდაა.

სამართლის თეორიისა და ფილოსოფიის შინაარსობრივ გაგებასთან ერთად უაღრესად პრობლემურია მათი ინტეგრირება საგანმანათლებლო პროგრამებში. სტატია შეეხება სამართლის თეორიისა და ფილოსოფიის თანამედროვე კონცეფციებს, ასევე მათ შორის განსხვავებებთან დაკავშირებულ საკითხებს, ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში სამართლის პროგრამებში მათი სწავლების გამოცდილებას, ამასთან დაკავშირებულ პრობლემებს და პერსპექტივას, თუ როგორ შეიძლება განვითარდეს სამართლის სწავლების პრაქტიკა იმგვარად, რომ მისი მიზანი არა კაზუსის ამომხსნელ იურისტთა კონვეიერული წარმოება, არამედ მოაზროვნე, ღირებულებითი წესრიგის მქონე სამართალმცოდნეთა მომზადება იყოს.

II. სამართლის თეორიასა და ფილოსოფიას შორის

1. სამართლის თეორია

სამართლის სკოლებში, ნებისმიერი სამართლის სისტემის პირობებში, ძნელად მოსაძებნია კურიკულუმი, რომელშიც „სამართლის თეორია“ ან „იურისპრუ-

³ Edmundson W.A., Introduction, in: *The Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory*, Edited by M.P. Golding and W.A. Edmundson, Blackwell Publishing, 2005, 2.

⁴ რადბრუხი გ., კანონიერი უმართლობა და ზეკანონური სამართალი, დ. გეგენავას თარგმანი, „სამართლის ჟურნალი“, N2, 2012, 321.

დენცია“ არ ისწავლება. თუმცა გავრცელების ასეთი მასშტაბის მიუხედავად, მათი შინაარსისა და ფორმების თაობაზე შეთანხმება არ არსებობს.⁵ სამართლის ნორმებში მოცემულ შინაარსს პრაქტიკაში ხშირად განსხვავებულად აღიქვამენ, ამას კი ემატება გაცილებით პრობლემური საკითხი, – ამ ნორმათა თაობაზე აკადემიური შეფასებების განსხვავება, რასაც სამართლის საფუძვლების შესახებ წარმოდგენათა სხვადასხვაობა განაპირობებს.⁶ თუნდაც ამის გათვალისწინებით, მარტივი წარმოსადგენია, რატომაა პრაქტიკულად შეუძლებელი სამართლის თეორიისა და სისტემური ცოდნის გარეშე შეუძლებელი კვალიფიციური იურისტის მომზადება.⁷

„სამართლის თეორია“ ძირითადად ორი მნიშვნელობით გამოიყენება: 1. მისი საშუალებით აღინიშნება სამართლის ზოგადი თეორია, რომელიც, თავის მხრივ, შეიძლება გულისხმობდეს სამართლის მეცნიერებას, სამართლის თეორიულ საფუძვლებს და ა.შ.; 2. სამართლის სპეციალური დარგების თეორიული (ცოდნის) ნაწილი.⁸

სამართლის თეორიის ერთ-ერთი მნიშვნელობა უკავშირდება აკადემიურ სფეროს, სამართლის განზოგადებასა და მის თეორიულ ნაწილს.⁹ მისი უმთავრესი დაწინაურება სამართლის პრაქტიკის უკეთ გაგება და სამართლებრივი აზროვნების განვითარებაა.¹⁰ იგი მიმართულია იურისტის მოქალაქეობრივი გაზრდისკენ.¹¹ ამ თვალსაზრისით, სამართლის თეორიას, როგორც იურისპრუდენციის სპეციალურ დარგს, რომელიც სამართლის ფუძემდებლურ საკითხებზე კონცენტრირდება, რამდენიმე ათწლეულის ისტორია აქვს.¹² ვინაიდან „სამართლებრივი პრაქტიკა, ნებისმიერი სხვა სოციალური ფენომენისგან განსხვავებით, არგუმენტაციულია“¹³, სამართლის თეორია და მისი მტკიცებითი, არგუმენტაციული არსენალი სამართლის პრაქტიკის თითქმის ყველა მიმართულებით გამოიყენება.¹⁴

⁵ Dworkin R., *Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, 1978, 1.

⁶ Dworkin R., *Law's Empire*, Harvard University Press, 1986, 5.

⁷ Lubet S., *Is Legal Theory Good for Anything?* University of Illinois Law Review, No.1, 1997, 199; Coleman J.L., *Legal Theory and Practice*, Georgetown Law Journal, Vol.83, No. 7, 1995, 2585.

⁸ იხ., Vilaça G.V., *Why Teach Legal Theory Today?* German Law Journal, Vol.16, No.4, 2015, 786.

⁹ Edmundson W.A., *Introduction*, in: *The Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory*, Edited by M.P. Golding and W.A. Edmundson, Blackwell Publishing, 2005, 1.

¹⁰ Vilaça G.V., *Why Teach Legal Theory Today?* German Law Journal, Vol.16, No.4, 2015, 783-784.

¹¹ Harris J.W., *Legal Philosophies*, 2nd Ed., Oxford University Press, 2004, 4.

¹² ხუბუა გ., სამართლის ფილოსოფიის საგნის საკითხისათვის, წიგნში: გივი ინკირველის საიუბილეო კრებული 75, თბილისი, 2002, 29, იხ. ციტირება: Kaufmann A., *Grundprobleme der Rechtsphilosophie. Eine Einführung in das rechtsphilosophische Denken*, München, 1994, S. 14.

¹³ Dworkin R., *Law's Empire*, Harvard University Press, 1986, 13.

¹⁴ Lubet S., *Is Legal Theory Good for Anything?* University of Illinois Law Review, No.1, 1997, 204.

სამართლის თეორია ასოცირებულია სამართალმცოდნეობასთან, იგი, ვინ-რო გაგებით, მეცნიერებაა სამართლის შესახებ, რომელიც სამართლებრივი კვლევის მეთოდებით მოქმედებს.¹⁵ სამართლის თეორია რაციონალური მეცნიერებაა.¹⁶ მართალია, ის საზრდოობს სოციალური და ჰუმანიტარული მეცნიერებებით, თუმცა მათთან არ იგივდება.¹⁷ იურიდიული მეცნიერების მთავარი ამოცანა იმის შესწავლაა, თუ როგორ მოქმედებს სამართლის სისტემა, რა ფორმითა და რა მიმართულებით.¹⁸ იგი იკვლევს სამართალს,¹⁹ თან, რაც მთავარია, მოქმედს და არა სასურველს.²⁰ მისი ამოცანაა სამართლის ორგანიზაციული სტრუქტურის განსაზღვრა.²¹

სამართალმცოდნეობა მიმართულია სამართლის ნორმების ობიექტური შინაარსის დადგენისკენ.²² ამ გაგებით, სამართლის თეორია განსაზღვრავს და განზოგადებს იმ კრიტერიუმებს, რომლებიც აქცევს წესს სამართლად, განარჩევს ერთმანეთისგან სამართლებრივსა და არასამართლებრივს.²³ სწორედ ამიტომაც, შეიძლება ითქვას, რომ მისი განზოგადებული ბუნებისა და კონკრეტულ სახელმწიფოებრივ-კულტურულ სივრცეზე კონცენტრაციის მიუხედავად, სამართლის თეორია სხვა მართლწესრიგისთვისაც სასარგებლო და მნიშვნელოვანია შედარებით სამართლებრივი თვალსაზრისით.²⁴

ქართულ სამართლებრივ სივრცეში „სამართლის თეორია“ გამოიყენება სამართლის საფუძვლების შესახებ მოძღვრების, სამართლის მეცნიერებისა და სამართლის პრაქტიკის განზოგადების აღსანიშნად. ყველაზე ხშირად მას მაინც სამართლის მეთოდოლოგიური შესწავლის კუთხით გამოიყენებენ, თუ-

¹⁵ რადბრუხი გ., სამართლის ფილოსოფია, გ. ჯიმშელაძის თარგმანი, გ. მესხის რედაქტორობით, თბილისი, 2022, 139.

¹⁶ Cairns H., *Legal Theory*, Rutgers Law Review, Vol.9, No.2, 1954, 390.

¹⁷ Dogan H., Kreitner R., *The Character of Legal Theory*, Cornell Law Review, Vol.96, No.4, 2011, 687.

¹⁸ ფრიდმანი ლ.მ., არსებობს თუ არა თანამედროვე სამართლებრივი კულტურა?, „თინათინ ნერეთლის სახელობის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის მაცნე“, N1, 2006, 228.

¹⁹ მუთჰორსტი ო., სამართალმცოდნეობის საფუძვლები, მეთოდი, ცნება, სისტემა, დ. მაისურაძის თარგმანი, თბილისი, 2019, 4.

²⁰ რადბრუხი გ., სამართლის ფილოსოფია, გ. ჯიმშელაძის თარგმანი, გ. მესხის რედაქტორობით, თბილისი, 2022, 139.

²¹ Introduction, in: *Philosophy of Law and Legal Theory, An Anthology*, Edited by D. Patterson, Blackwell Publishing, 2003, 2; Cairns H., *Legal Theory*, Rutgers Law Review, Vol.9, No.2, 1954, 388.

²² რადბრუხი გ., სამართლის ფილოსოფია, გ. ჯიმშელაძის თარგმანი, გ. მესხის რედაქტორობით, თბილისი, 2022, 151.

²³ Bix B., *Jurisprudence, Theory and Context*, 5th Ed., Carolina Academic Press, 2009, 9.

²⁴ იბ., Raz J., *Can There Be a Theory of Law?* in: *The Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory*, Edited by M.P. Golding and W.A. Edmundson, Blackwell Publishing, 2005, 324-342.

მცა, იმავდროულად, ხშირად უარყოფითი კონოტაციითაც, ვინაიდან მიჩნეულია, რომ სამართლის თეორია სრულად დაშორებულია სამართლის პრაქტიკას, შესაბამისად, იგი ინახავს ხანდახან საინტერესო, თუმცა მეტწილად უსარგებლო ინფორმაციას, რომლით ალჭურვილი იურისტი პრაქტიკის ჯუნგლებში რამდენიმე საათსაც კი ვერ გაძლებს. სამწუხაროა, თუმცა ქართული იურიდიული განათლება სამართლის თეორიას სწორედ ამგვარი მნიშვნელობითა და გამოყენებით „ინახავს“ სამართლის საბაკალავრო პროგრამათა უდიდეს ნაწილში.

2. სამართლის ფილოსოფია

რადბრუხი ამბობდა, „სასარგებლოა ისეთი სამართალი, რომელიც ქმნის სამართლებრივ უსაფრთხოებას და მიისწრაფვის სამართლიანობისკენ“²⁵. სამართლის ფილოსოფია ორიენტირებულია სწორედ სამართლიანობაზე, იმაზე, თუ რა არის სამართლიანი და როგორ მოქმედებს იგი, – შეიძლება ითქვას, რომ სამართლის ფილოსოფია სამართლიანობის შესახებ მოძღვრებაა.²⁶ მართვია იმის თქმა, რომ უსამართლო კანონს სამართლებრივი ძალა არ გააჩნია,²⁷ თუმცა გაცილებით რთულია ამის პრაქტიკული, ქმედითი არგუმენტაციის შემუშავება, მით უმეტეს, მისი პრაქტიკაში დანერგვა. საქმეს მეტ დრამატიზმს სძენს ისიც, რომ სამართლებრივი სისტემა მორალურობის ასპექტთან დაკავშირებულ ელემენტებსაც შეიძლება მოიცავდეს.²⁸ სამართლის ფილოსოფია სწორედ ამაზეა ორიენტირებული, იგი ცდილობს განსაზღვროს მასშტაბი, რომელიც არსებული სამართლის, მართლწესრიგის ადეკვატურობასა და გარკვეულწილად მორალურობას შეაფასებს.²⁹

სამართლის თეორია სამართლის ფილოსოფიისგან განსხვავდება კვლევის საგნით.³⁰ თუკი პირველ მათგანს სამართლის გამოხატვის ფორმები, მისი გარეგანი მხარეები აინტერესებს, სამართლის ფილოსოფია ორიენტირებულია სამარ-

²⁵ რადბრუხი გ., კანონიერი უმართლობა და ზეკანონური სამართალი, დ. გეგენავას თარგმანი, „სამართლის ჟურნალი“, N2, 2012, 321.

²⁶ ხუბუა გ., სამართლის ფილოსოფიის საგნის საკითხისათვის, წიგნში: გივი ინკირველის საიუბილეო კრებული 75, თბილისი, 2002, 24, იხ. ციტირება: Kaufmann A., Grundprobleme der Rechtsphilosophie. Eine Einführung in das rechtsphilosophische Denken, München, 1994, S. 9.

²⁷ იხ., Hart H.L.A., The Concept of Law, 2nd Edition, Clarendon Press, 1994, 8.

²⁸ იქვე, 7.

²⁹ ხუბუა გ., სამართლის ფილოსოფიის საგნის საკითხისათვის, წიგნში: გივი ინკირველის საიუბილეო კრებული 75, თბილისი, 2002, 23, იხ. ციტირება: Smid St., Einführung in die Philosophie des Rechts, München, 1991, S. 6.

³⁰ Harris J.W., Legal Philosophies, 2nd Ed., Oxford University Press, 2004, 3.

თლის შინაარსის ღირებულებით მხარეზე, სამართლის მიზანსა და საშუალებას შორის აქსიოლოგიურ ურთიერთმიმართებაზე.³¹

სამართლის ფილოსოფია სამართალს მრავალფეროვან რაკურსში განიხილავს და წარმოაჩენს, არ იფარგლება მხოლოდ იურისპრუდენციით, აქტიურად იყენებს ეთიკურ, ფილოსოფიურ, სოციალურ, ანთროპოლოგიურ და ფსიქო-გენეტიკურ ელემენტებს.³² სამართლის ფილოსოფია ბუნებითი სამართლის კვლევასა და სამართლის ღირებულებით ასპექტებზეა ორიენტირებული.³³ იგი ინტერდისციპლინური დარგია, რომელიც ეთიკისა და პოლიტიკური ფილოსოფიისგან არაა გაცალკევებული,³⁴ მეტიც, გამოყენებითი ფილოსოფიაა.³⁵ სამართლის ფილოსოფია სრულად აბსტრაქტირებულია საზოგადოების ემპირიული მოთხოვნებისგან და თავად პოლიტიკური ნებით არაა განპირობებული.³⁶

სამართლის ფილოსოფიის ჩამოყალიბება, რა თქმა უნდა, კონტინენტური ევროპის სამართლებრივ და პოლიტიკურ სივრცეს უკავშირდება, ძირითადად კი კანტსა და ჰეგელს, თუმცა შემდეგში უფრო იურისტებმა განავითარეს.³⁷ იურისტების, განსაკუთრებით კი ანგლოამერიკელი იურისტების, მეცადინეობის შედეგად სამართლის ფილოსოფია დაშორდა ფილოსოფიას და დაუახლოვდა სამართალს, რამაც მნიშვნელოვნად შეცვალა ამ ინტერდისციპლინის ბუნება, დინამიკა და შეიძლება ითქვას, დანიშნულებაც. იგი გახდა უფრო მეტად პრაქტიკული, მეტიც, თანამედროვე სამართლის ფილოსოფია სრულად კონცენტრირებულია პრაქტიკული სამართლის „სამართლიანად გარდაქმნაზე“.

სამართალი კანონებს სამართლიანობის მექანიზმად აქცევს, სასამართლოებს მართლმსაჯულებისა და სამართალშეფარდების შესაძლებლობას აძლევს.³⁸ ამიტომაც სამართლის პრაქტიკაში კვალიფიკაცია და ჯეროვანი, სათანადო არგუმენტაცია როგორც მხარეთა, ისე უშუალოდ სამართალშემფარდებელთა მხრიდან სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია. მოსამართლეობა, მართლმსაჯულების გა-

³¹ იხ., რადბრუხი გ., სამართლის ფილოსოფია, გ. ჯიმშელაძის თარგმანი, გ. მესხის რედაქტორობით, თბილისი, 2022, 22-23.

³² ხუბუა გ., სამართლის ფილოსოფიის საგნის საკითხისათვის, წიგნში: გივი ინწკირველის საიუბილეო კრებული 75, თბილისი, 2002, 26, იხ. ციტირება: Deutsches Rechts-Lexikon, Band 3, S. 71.

³³ Harris J.W., *Legal Philosophies*, 2nd Ed., Oxford University Press, 2004, 3.

³⁴ Finnis J., *What Is Philosophy of Law?*, *The American Journal of Jurisprudence*, Vol.59, No.2, 2014, 133.

³⁵ Raz J., *Practical Reason*, Oxford University Press, 1999, 149.

³⁶ ხუბუა გ., სამართლის ფილოსოფიის საგნის საკითხისათვის, წიგნში: გივი ინწკირველის საიუბილეო კრებული 75, თბილისი, 2002, 25.

³⁷ იხ., იქვე, 23-25.

³⁸ იხ., Pound R., *What Is Law?*, *West Virginia Law Quarterly and The Bar*, Vol.47, No.1, 1940, 11.

ნხორციელება უფრო ხელოვნებაა, ვიდრე მეცნიერება.³⁹ კარგი მოსამართლე იყენებს ანალოგიას, პოლიტიკურ სიბრძნეს, გამოცდილებას, კრავს და მათ ინტეგრირებას ახდენს ინტუიციურ გადაწყვეტილებაში, რომელსაც, მისი აზრით, საუკეთესოდ შეუძლია ახსნას და გადაწყვიტოს კონკრეტული შემთხვევა.⁴⁰ თუმცა პრაქტიკოსი იურისტები და მოსამართლეები ხშირად განსხვავებულ აზრზე არიან, თუ რომელი კანონი უნდა იქნეს გამოყენებული კონკრეტულ საქმეში და რა შინაარსით.⁴¹ ეს სხვადასხვაობა, ინტერპრეტაციათა სიმრავლე და წინააღმდეგობრიობა ბუნებრივად წარმოშობს კონფლიქტს სამართალსა და სამართლიანობას შორის. ამასთან, ადამიანის ფანტაზიის მასშტაბის გათვალისწინებით, ხშირად დგება შემთხვევები, როდესაც არსებული მართლწესრიგი, სამართალი უძღურია, სათანადოდ ვერ განსაზღვრავს სამართლებრივ შედეგს და ა.შ.⁴² ამ დროს საქმეში ერთვება „მართალი სამართალი“,⁴³ თუმცა მის გამოყენებას განაპირობებს შემთხვევის, დროისა და საჭიროების ამოცნობის უნარ-ჩვევები, ცოდნა და ალბათ, ზომიერი თავხედობა, რომელსაც იურისტები არასდროს მოისაკლისებენ.

III. სილაბუსებში დაკარგულები

ქართული იურიდიული განათლება ღრმა კრიზისშია. სამართლის საბაკალავრო თუ სამაგისტრო პროგრამები ხშირ შემთხვევაში აბსოლუტურად იდეენტურია, მეტიც, მათი განმახორციელებელი აკადემიური პერსონალიც ხშირად ერთი და იგივეა. კურიკულუმთა უმრავლესობა სრულიად მოკლებულია ინდივიდუალიზმს, კონცეპტუალურ ხედვასა და ორიგინალურობას (ამაში დამნაშავე შეიძლება პირდაპირი მნიშვნელობით გაგებული სამართლის დარგობრივი მახასიათებელიც იყოს, თუმცა მხოლოდ დოკუმენტის დადანაშაულება უფრო „სინიდისის გამრთელების“ მცდელობა იქნებოდა).

სამართლის თეორიის, ფილოსოფიისა და თუ სამართლის მეთოდების მიმართულების საგნების შემთხვევაში კრიზისი კიდევ უფრო თვალნათელია. პრობლემურია ამ საგნების შინაარსი, სასწავლო ლიტერატურა, შედეგები და რა თქმა უნდა, მათი ხელმძღვანელი ლექტორების კვალიფიკაციაც. სამწუხაროდ, საბჭოთა წარსულის გავლენით, აღნიშნული დისციპლინები ძალზე თეორიულად

³⁹ Dworkin R., *Law's Empire*, Harvard University Press, 1986, 10.

⁴⁰ იხ., იქვე.

⁴¹ იქვე, 3.

⁴² იხ., გეგენავა დ., რთული შემთხვევის სირთულე, წიგნში: დუორკინი რ., რთული შემთხვევები, ნ. ქარქუსაშვილისა და ლ. ლურსმანაშვილის თარგმანი, დ. გეგენავას რედაქტორობით, თბილისი, 2021, i-x.

⁴³ ხუბუა გ., სამართლის ფილოსოფიის საგნის საკითხისათვის, წიგნში: გივი ინწკირველის საიუბილეო კრებული 75, თბილისი, 2002, 28.

აღიქმება, შესაბამისად, უნივერსიტეტთა უმრავლესობა არ ავითარებს მათ შინა-არსობრივ ნაწილს, არ ზრუნავს ახალი პროფესიონალების ჩამოყალიბებასა და განვითარებაზე. „სამართლის თეორიაში“ „თეორია“ მხოლოდ შეზღუდულად აღიქმება და მის იდეას სრულად აკნინებს. იურისპრუდენცია არ შეიძლება დავინროვდეს იურისტის ტექნიკურ საქმიანობამდე⁴⁴ ან გაფართოვდეს არაფრისმომცემ, აბსტრაქტულ და პრაქტიკისგან განყენებულ იდეამდე. აუცილებელია, სამართლის თეორია პრობლემაზე დაფუძნებული პერსპექტივიდან ისწავლებოდეს.⁴⁵ სამართლებრივი განათლების მიზანი, უპირველეს ყოვლისა, უნდა იყოს პრაქტიკოსი იურისტის, ნორმის განმარტების უნარებით აღჭურვილი პროფესიონალის და არა ე.წ. „სამართლის დოგმატიკოსი შემფარდებლების“ მომზადება.⁴⁶ ზედმეტმა განზოგადებამ და აბსტრაქციის ხელოვნურად მაღალმა ხარისხმა შეიძლება სამართალი და მის შესახებ ცოდნა სრულიად არაპრაქტიკულად აქციოს.⁴⁷ აქედან გამომდინარე, სამართლის თეორიის შინაარსი უნდა მოიცავდეს სამართლის გაგებისთვის აუცილებელი ძირითადი ინსტიტუტების, სამართალშემოქმედების, სამართლის ნორმის, მისი განმარტებისა და შეფარდების შესახებ ინფორმაციას. სამართლის საფუძვლების მართებული გაგება ხშირად საბედისწეროც შეიძლება აღმოჩნდეს, მით უმეტეს, იმის გათვალისწინებით, რომ თავად ამ საფუძვლების შესახებ მიდგომებიც კი სისტემების მიხედვით ძალზე განსხვავებული და მრავალფეროვანია.⁴⁸ ინფორმაციის ამ მასივში გარკვევა და ორიენტირება სწორი კვალიფიკაციისა და სამართლებრივი შედეგების პროგნოზირების საფუძველია. თუ სამართლის ფილოსოფია ცალკე საგნად არ ისწავლება, მაშინ სამართლის ფილოსოფიის ღირებულებითი ნაწილი (სამართლიანობა, სამართლისა და სამართლიანობის კონფლიქტი, ბუნებითი სამართლის თანამედროვე გაგება) ინტეგრირებული უნდა იყოს სამართლის თეორიის კურსში. წარმოდგენილია, ადამიანი იღებდეს სამართლის ბაკალავრის აკადემიურ ხარისხს და შეეძლოს პროფესიული იურიდიული საქმიანობა ღირებულებითი ელემენტების, სამართლის ეთიკისა და სამართლიანობის საფუძვლების გააზრება-გათავისების გარეშე.

სამართლის თეორიის ფარგლებში განსაკუთრებული ყურადღებაა გასამახვილებელი ქმედების კვალიფიკაციის, ნორმისა და ფაქტის ურთიერთმიმართების, ნორმის განმარტების მეთოდოლოგიის შესახებ სწავლებაზე. ეს არაა მხო-

⁴⁴ Harris J.W., *Legal Philosophies*, 2nd Ed., Oxford University Press, 2004, 2.

⁴⁵ Vilaça G.V., *Why Teach Legal Theory Today?* German Law Journal, Vol.16, No.4, 2015, 816.

⁴⁶ ხუბუა გ., სამართლის ფილოსოფიის საგნის საკითხისათვის, წიგნში: გივი ინწკირველის საიუბილეო კრებული 75, თბილისი, 2002, 23.

⁴⁷ იხ., Dworkin R., *Justice in Robes*, Harvard University Press, 2006, 145.

⁴⁸ Dworkin R., *Law's Empire*, Harvard University Press, 1986, 5.

ლოდ ცოდნა, არამედ, უპირველესად, უკავშირდება უნარ-ჩვევებს, მათ გამოსამუშავებლად კი სტუდენტს სჭირდება შესაბამისი პრაქტიკული დავალებები, რომლებიც სწავლის სათანადო შედეგებზე გაიყვანს, მათ შორის, სასამართლო გადაწყვეტილების კრიტიკული ანალიზი, განზოგადებული კაზუსების განხილვა და ამოხსნა ძირითადად მიღებული ცოდნის (და არა ნორმატიული მასალის) გამოყენებით (ვინაიდან აღნიშნული კურსი შესავალია და ნორმატიულ მასალასთან მუშაობა, საგნის სპეციფიკის გათვალისწინებით, დასაწყისში სტუდენტს ნაკლებად მოეთხოვება). სამართალში არ არსებობს ძველი და ახალი იდეა, მათი უმრავლესობა ცირკულირებს და ხშირად თავიდან ხდება აქტუალური.⁴⁹ სწორედ ამიტომ ამ იდეათა კრიტიკული გააზრება და დაკავშირება პრაქტიკასთან ძალზე მნიშვნელოვანია.

ქართულ იურიდიულ განათლებაში სამართლის ფილოსოფია ხშირად მხოლოდ ფილოსოფიის ფორმასა და მეთოდთანაა დაკავშირებული. „შესავალი სამართლის ფილოსოფიაში“ სამართლის საბაკალავრო პროგრამებში ბევრგანაა არჩევით საგნად, თუმცა რამდენადაა კურსის შინაარსი მის სახელწოდებასთან თანხვედრაში, ეს სულ სხვა საკითხია. სინამდვილეში, „პოლიტიკურ და სამართლებრივ მოძღვრებათა ისტორიამ“ იცვალა სახელი და ამ ფორმით აისახა პროგრამებში. სამართლის ფილოსოფია არაა სამართლის შესახებ ფილოსოფიური აზრის ისტორია. თუკი კურსის მიზანია ასწავლოს ეს უკანასკნელი, დაუშვებელია შეცდომაში შემყვანი სახელწოდება ერქვას და „სამართლის ფილოსოფიად“ ან თუნდაც მის „შესავლად“ მოიხსენიებოდეს. სამართლის ფილოსოფია აუცილებლად უნდა კონცენტრირდებოდეს სამართლიანობასა და ღირებულებებზე, სამართლის შინაარსობრივ მხარეზე. ამ კუთხით, დასაძინია, თუ საგნის თემატიკა გაითვალისწინებს მხოლოდ ევროპულ სივრცეს. სამართლის ფილოსოფიის თანამედროვე გაგება სრულად უკავშირდება ანგლოამერიკულ იურისპრუდენციას. ამ შემთხვევაში უადგილოა არგუმენტი იურისდიქციებთან და სამართლებრივ ოჯახებთან დაკავშირებით, ვინაიდან კურსის ფარგლებში თემატიკა კონცენტრირდება არა უბრალოდ პოზიტიურ სამართალზე, არამედ ამ სამართალში არსებულ სისტემურ პრობლემებსა და მათი გადაწყვეტის სამართლიან მეთოდებზე, რომლებიც, სისტემათა განსხვავებულობის მიუხედავად, მეტ-ნაკლებად უნივერსალურია.

სამართლის ფილოსოფია უნდა ფოკუსირდებოდეს სამართლებრივ პრაქტიკაზე, იგი უნდა გამოუმუშავებდეს მომავალ იურისტს სამართალმეფარდებისა და ნორმის განმარტების პროცესში არა მხოლოდ სამართლებრივად სწორი, არამედ მორალურად, ღირებულებითად მართებული გადაწყვეტილების მიღების უნარებს. ცუდი იურისტი ე.წ. „მექანიკური“ იურისტი, რომელიც სამართალს უბრალოდ მექანიკურად უფარდებს, ავტომატიზებულად განმარტავს ნორმებს,

⁴⁹ იხ., Fletcher G.P., What Law Is Like, SMU Law Review, Vol.50, No.5, 1997, 1610.

ნაკლებად ანალვლებს სამართლიანობის საკითხი, მისთვის სახელმძღვანელო იდეა ლეგალურობაა, როცა უმთავრესი მიზანი ყოველთვის სამართლიანობა უნდა იყოს.⁵⁰ კურსის სწავლებისას აუცილებელია როგორც ეროვნული, ისე სხვა სახელმწიფოთა სასამართლო გადაწყვეტილებების დამუშავება, გაანალიზება სამართლის ფილოსოფიის კლასიკური და თანამედროვე მიდგომების კონტექსტში. აქედან გამომდინარე, სწავლის შედეგები უნდა ჩამოყალიბდეს იმგვარად, რომ შესაძლებელი გახდეს პრაქტიკული უნარების გამომუშავება, ამისათვის კი სტუდენტი უნდა წერდეს სამართლებრივ დასკვნებს, სასამართლო გადაწყვეტილებების ანალიზსა და შეფასებებს (სათანადო უკუკავშირით), ახდენდეს რთულ შემთხვევათა სამართლებრივ კვალიფიკაციას და ა.შ.

იურისტებს უყვართ სამართლის გაპიროვნება და ხშირად გადმოსცემენ, რომ სამართალი რაიმეს „ამბობს“ ან რაიმესთან დაკავშირებით „დუმს“,⁵¹ სინამდვილეში კი სამართალი არაფერს ამბობს, მეტიც, იგი სრულიად ინდიფერენტულია პრობლემათა სრული უმრავლესობის მიმართ, ეს ადამიანები, იურისტები არიან ისინი, ვინც სამართალს შინაარსს სძენენ, მის ავკარგიანობას წარმოაჩენენ და გარკვეულწილად უზრუნველყოფენ სამართლის სიცოცხლისუნარიანობასა და ქმედითობას. აქედან გამომდინარე, იურისტთა ნაცნობი ტაქტიკა, ხელები შეანწინდონ სამართალს, კანონსა და მის სავალდებულო ძალას⁵², უბრალოდ კარგად დაცდილი ფანდია, რომლისაც ადამიანთა უმრავლესობას სჯერა ან იძულებულია, დაიჯეროს. სამართლის ფილოსოფია იურისტს ახსენებს იმას, რომ იგი ადამიანია, გარემოს და კულტურის ნაწილია, თავადაა პასუხისმგებელი სამართლის მოქმედებასა და შედეგებზე.

კრიტიკას ვერ უძლებს აკადემიური ლიტერატურა, რომელიც გამოიყენება სამართლის თეორიისა და ფილოსოფიის შესასწავლად. მომავალი თაობისა და ზოგადად, მართლწესრიგის წინააღმდეგ მიმართული ბოროტება 21-ე საუკუნეში საბჭოური თემატიკის ლიტერატურის, ფორმალურად მოდერნიზებული, თუმცა შინაარსობრივად კომუნისტური ნარატივის შემცველი წყაროების გამოყენება და სტუდენტებისთვის მიწოდება. მართალია, ქართულ ენაზე სასწავლო თუ სახელმძღვანელო წყაროები საკმაოდ მწირია, თუმცა თარგმნილია არაერთი ავტორიტეტული გამოცემა (მიუხედავად იმისა, რომ ყველა ნამდვილად არაა მაღალი დონის თარგმანი), სტატია, რომელთა სილაბუსში ჩართვა ძალზე მარტივია (მით უმეტეს, მათი აბსოლუტური უმრავლესობა ხელმისაწვდომია უსასყიდლოდ და თავისუფალი მოხმარებისთვისაა განთავსებული ინტერნეტში).

⁵⁰ Dworkin R., *Law's Empire*, Harvard University Press, 1986, 8.

⁵¹ იქვე, 4.

⁵² იხ., რადბრუხი გ., სამართლის ფილოსოფიის ხუთი წუთი, დ. გეგენავას თარგმანი, ჟურნ. „სარჩევი“, N1-2(3-4), 2012, 238-240.

V. დასკვნა

ქართული სამართლისა და იურიდიული განათლების პრობლემები არც უნიკალურია და არც გადაუჭრელი. მსგავსი მდგომარეობა აუცილებლად გასავლელია, თუმცა მისი ფინიში მხოლოდ ქართულ სამართალში საბჭოთა მემკვიდრეობის აღმოფხვრის შემდეგ შეიძლება გამოჩნდეს. ეს კი სულაც არაა მარტივი საქმე. ნებისმიერი პრობლემის დაძლევა იმ მომენტიდან იწყება, როცა აღიარებ საკუთრივ პრობლემის არსებობას. თვითრეფლექსიამდე კი საკმაოდ შორი და შრომატევადი გზაა.

მნიშვნელოვანია სამართლის თეორიისა და ფილოსოფიის შინაარსთან დაკავშირებით თანამედროვე, ცივილიზებული მსოფლიოს მიდგომებისა და გამოცდილების გაზიარება, ამ დისციპლინების შესახებ კურსების, სილაბუსების, სწავლების მეთოდების, მასალების ხელახლა გააზრება და მართებული ორიენტირების დასახვა. აუცილებელია, ფორმალიზმისა და ამ საგანთა ფორმალური შესწავლის მიდგომების უარყოფა, მათ ნაცვლად კი, შინაარსობრივი, ღირებულებებზე ორიენტირებული სისტემის ჩამოყალიბება, რომლის უმთავრესი და ნიშნულეა არა მხოლოდ ცოდნით, არამედ სათანადო პრაქტიკული უნარებით აღჭურვილი მოაზროვნე იურისტის მომზადება იქნება და არა იურიდიულ შემთხვევათა კვალიფიკაციაზე პასუხისმგებელ მექანიზებულ სამართალმცოდნეთა „წარმოება“.

დღეისათვის სამართლის ფილოსოფია სასამართლოსა და პრაქტიკოსი იურისტების არსენალში ბირთვული იარაღის ძალის მქონე საშუალებაა, რომლის გამოყენებას, ერთი მხრივ, საფუძვლიანი ცოდნა და განსწავლულობა, მეორე მხრივ კი, მაღალი პროფესიონალიზმი და იურიდიული საქმისთვის აუცილებელი უნარებით აღჭურვა სჭირდება. ყველა უნივერსიტეტის ვალია, თავისი კურსდამთავრებული სათანადოდ მოამზადოს რეალური ცხოვრებისთვის და არა პროგრამის ფორმალურად დასრულებისთვის.